

Marie Luise Knott
Unlearning with Hannah Arendt
London: Granta Books, 2015

De hellenistiske og romerske filosoffer betragtede filosofien som en helt igennem praktisk livsform, der skulle udfri den enkelte fra livsbesvær ved at give ham eller hende den rette personlige holdning til at leve et liv med sin gode skytsånd (eudaimonia). Tilegnelsen af denne filosofi krævede, at eleven allerførst aflærte sin dårlige dannelse, som havde bragt ham eller hende på vildspor ved at give en forkert personlig holdning. Den hellenistiske og romerske filosofi havde overtaget og omformuleret dette pædagogiske princip om aflæring fra henholdsvis Sokrates og buddhismen, ligesom at princippet blandt andet videreførtes i kristendommens idé om åndelig omvendelse.

Princippet om aflæring er forbundet med en bestemt form for eksistentiel læring og spirituel dannelse – og ikke mindst med en bestemt form for tænksomhed. Dermed udgør princippet også en slags modsætning til den tankeløshed, som Hannah Arendt indfanger i sin skildring af ondskabens banalitet i værket *Eichmann i Jerusalem. En rapport om ondskabens banalitet* fra 1963. I dag er Arendts begreb om 'ondskabens banalitet' næsten selv blevet en banalitet i visse akademiske kredse, men i 1963 vakte det furore. Ikke mindst blandt de jødiske intellektuelle, som havde forventet, at Arendt i stedet ville benytte begrebet om en 'radikal ondskab' til at karakterisere SS-officeren Adolf Eichmann, der havde været ansvarlig for deportationen af tusindvis af jøder under anden verdenskrig. Efter at have overværet retssagen mod Eichmann i 1961, fandt Arendt det imidlertid umuligt at anvende dette begrebet om den radikale ondskab, som hun ellers tidligere selv havde benyttet til at skildre nazismen med i bogen *Det totalitære samfundets oprindelse* fra 1951. Ifølge Arendt var Eichmann nemlig ingen dæmonisk psykopat men derimod en tankeløs funktionær, der var helt igennem normal. Ondskaben bor i netop normaliteten og truer derfor også hele tiden med at bryde frem, hvis systemerne og reglerne blot følges uden omtanke. Her er vi så tilbage ved de gamle hellenistiske og romerske filosoffer, for hvem aflæringen netop gjaldt fjernelsen af den dårlige dannelse til blindt at efterfølge normerne og konventionerne.

For at vende os mod 2015, står forlaget Granta Books bag en britisk udgivelse af den amerikanske professor David Dollenmeyers oversættelse af *Verlernen. Denkwege bei Hannah Arendt* fra 2011. Den tyske forfatter Marie Luise Knott's bog blev i sin tid nomineret til Leipziger Buchpreis, og den er da også både medrivende og læsevenlig. I bogen begiver Knott sig ikke – som jeg her gjorde indledningsvist – ud i en afklaring af aflæringsprincippets idéhistorie. I stedet læser hun en særlig form for aflæring frem af Arendts biografi og forfatterskab. Dermed knytter Knott an til en stigende tendens til at fremstille en snæver sammenhæng imellem filosofernes person og

deres idéer, som udgør en modsætning til poststrukturalismens annoncering af subjektets død. Knott har tidligere redigeret en række bøger med Hannah Arendts skrifter, herunder den filosofiske dagbog *Denktagebuch*, der netop giver et personligt indblik i Arendts tænkning. Der er så kommet et særdeles læseværdigt resultat ud af Kotts bestræbelser på at læse Arendts personlige og intellektuelle tilgang til Eichmann som udtryk for en særlig form for aflæring. For at kunne skrive værket fra 1963 måtte Arendt med andre ord aflære alt det, som hun tidligere mente at vide om nazismen – og herunder delvist afskrive sin egen tidligere bog fra 1951. I den forbindelse får Knott aflæringen til at fremstå som en udvej fra den lidelse og bekymring, der opstår ved, at vi hænger fast i traditionelle opfattelser af verden og mennesket. Hos Arendt kommer aflæringen således også til at virke som en slags sekulariseret udgave af kristendommens spirituelle lære ved at fungere som en intellektuel vækkelse, der virker ved at skabe chok og ubehag. I bogen udforsker Knott så fire områder, hvor Arendt aflærer sin nedarvede viden: Latter, oversættelse, tilgivelse og dramatisering.

Søren Kierkegaard beskrev i afslutningen af disputatsen *Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Socrates* fra 1841, hvordan ironien ikke behøver at være at være trodsig pjat men i en behersket form kan udgøre kongevejen til engagement med virkeligheden og erkendelse af sandheden. På samme måde benytter Arendt ironien – og dermed latteren – i sin skildring af Eichmann som en banal embedsmand. Dette kunstgreb befrier hendes – og læsernes – opfattelse af ondskab fra at omfatte noget radikalt eller ekstremt, og dermed kan vi alle få øjnene op for, hvordan ondskaben lige præcist lurer iblandt de arbejdssomme familiefædre, som Heinrich Himmler bevidst rekrutterede til SS. Friedrich Nietzsche skrev i 1882 noget tilsvarende om behovet for en munter videnskab, der ved hjælp af en sund og homerisk latter bekræftede livet ved at udstille det komiske i de overleverede sandheder. For at gå tilbage til den hellenistiske og romerske filosofi, gik kynikerne ligeledes til sandheden ved at være frække som slagterhunde.

Lucius Seneca beskriver i *Consolatio ad Helviam Matrem* fra 41, hvordan det menneske, som bliver bortsendt i eksil, i virkeligheden er bedre stillet end de mennesker, der lever i fremmedgjorthed i massesamfundet. På tilsvarende vis måtte Arendt flygte til USA i 1941 og oplevede som tysktalende at være sendt i lingvistisk eksil i det engelske sprog, hvormed en stor del af hendes kulturelle baggrund mistede sin kraft. Arendt får imidlertid vendt dette forhold til noget positivt, idet tilegnelsen af det nye sprog giver hende samme fordel som digteren, der kan puste nyt liv i ordene og udtrykkene. Arendt er netop kendt for at luge ud i betydningen af vores traditionelle begreber og gentænke dem ved at placere dem i nutiden. Dermed bliver den sproglige oversættelse ikke et onde men tværtimod den kraft, der kan være med til

at føde noget nyt – en fødtthed, som bliver et centralt begreb i Arendts værk *Om menneskets vilkår* fra 1958.

Et andet centralt begreb i Arendts filosofi er tilgivelsen, og dette begreb spiller både en særlig rolle i Arendts personlige historie og hendes tilgang til Eichmann. Samtidig må Arendt netop aflære sin hidtidige forståelse af tilgivelsen, som i det væsentlige er hende overleveret fra den kristne idé om næstekærligheden. For Arendt gav tilgivelsen netop muligheden for fødslen af noget nyt, idet den indstifter en ny begyndelse, hvor situationen truer med at blive låst fast i hævn. En sådan tilgivelse hviler imidlertid ikke på næstekærlighed i den kristne betydning men derimod på respekt for den anden. Arendt måtte selv arbejde med tilgivelse, idet mange af hendes tidligere intellektuelle venner havde tilsluttet sig nazismen i 1933. Tilgivelsen giver ikke en mulighed for at ændre historien, men derimod giver tilgivelsen en mulighed for, at man fremadrettet kan ændre sin historie i en retning, der ikke var den ideoende. Dermed kan tilgivelsen i sig selv skildres som en form for aflæring. Ifølge Arendt giver forsoningen samtidig frihed og en mulighed for at etablere et politisk

venskab, men dette forudsætter, at skadevolderen har bedt om tilgivelse og ønsker en ny begyndelse.

For Arendt er tilgivelse en handling snarere end en reaktion, og i den sammenhæng skildrer Knott dramatiseringen som fjerde aspekt af aflæringen. Handlingen udgør et afgørende begreb i Arendts filosofi, og det er netop igennem den bevidste handling, at mennesket kan formå at forandre verden og dens udvikling. Samtidig er mangfoldigheden et væsentligt aspekt af denne handlingsdimension, og Arendt konstruerer netop sine tekster som teaterscener, hvor flere aktører kan komme i spil. Hermed får Arendt også mulighed for at aflære tænkningens traditionelle figurer og lade nyt komme i spil. Knott formår tilsvarende at lade Arendt komme til syne som en levende figur, og på den måde giver hun selv en ny form til filosofien som levet tænkning.

*Anders Dræby Sørensen,
e-mail: ands@edu.au.dk
Aarhus Universitet, Danmark*